

ΚΟΥΡΚΟΥΜ (PTOL. II 16, 6)

MATE SUIĆ

Klaudije Ptolomej u svojoj Geografiji donosi jedno naselje (grad — πόλις) s nazivom Κουρκούμ (*Curcum*) na mjestu gdje nabraja gradove kontinentalne Liburnije. Čitav stavak ovog poglavlja glasi:

Πόλεις δὲ εἰσὶ μεσόγειοι Λιβουρνίας μὲν		
Τεδίαστον	λθ'	μδ' L'' γ''
Ἄρουκκία	λθ' L''	μδ' L'' δ''
Ἄρδῶτιον	μ'	μδ' L'' γ''
Στουλί	λθ' L''	μδ' γο''
Κοῦρκοῦμ	μ' L''	μδ' L''
Αὔσανκαλεί	μα' L''	μδ' L'' δ''
Οὐαρουαρία	μα' ς''	μδ' ς''
Σαλούια	μα' γ''	μδ' γο''
Ἄδρα	μβ' L''	μδ' γο''
Ἄραυζῶνα	μβ' L''	μδ' γ''
Ἄσσεσία	μβ' δ''	μδ' γ''
Βοῦρνον	μβ' L'' δ''	μδ' γ''
Σιδρῶνα	μγ' L''	μδ' L''
Βλανῶνα	μβ' ς''	μδ'
Οουπορούμ	μγ'	μδ'
Νήδινον	μδ L''	μδ' δ''

U katalogu poznatih naziva liburnskih naselja ova toponimija predstavlja *žpaž*, jer je ne navode drugi pisani izvori, ni pisci, ni itinerari, ni natpisi. U suvremenoj toponomastici sjeverne Dalmacije također nema naselja kojega bi se ime moglo dovoditi u vezu s ovim što ga Ptolomej donosi.

Geografski smještaj tog naselja trebalo bi dakle odrediti na temelju koordinata što ih pruža Ptolomejevo djelo. Međutim, kako će se odmah vidjeti, to nije tako jednostavno jer je očito, da je na ovom mjestu došlo do poremećaja i miješanja toponimija iz

različitih geografskih područja provincije Dalmacije. Stoga će biti potrebno da se najprije obrati pažnja na one gradove stare Liburnije kojih je položaj sigurno utvrđen. Tu se spominje stara *Varvaria* koju spominju i stari pisci i natpisi, a nalazila se na današnjoj Bribirskoj Glavici, u Bribiru kod Skradina.¹ *Νήδιον* (*Nedinum*) također spominju mnogi izvori, a nalazio se na mjestu današnjeg sela Nadina u Ravnim kotarima.² *Ἄδρα* je stara *Hadra*, sada Medvide u sjeverozapadnoj Bukovici.³ *Βούρνον* (*Burnum*) je poznato naselje u sjeveroistočnoj Bukovici, na području današnjeg sela Ivoševaca kod Kistanja,⁴ a *Ἀσσεσία* (*Asseria*) je stara liburnska gradina i značajan antički centar u današnjem Podgrađu kod Benkoveca.⁵ Za razmatranje pitanja koje nas zanima treba još posegnuti za nekim podacima iz istog poglavlja, stavak 2, gdje se nižu gradovi Liburnije uz morsk obalu.⁶ Tu pri kraju navodi se ušće rijeke *Titius* (Krke) i grad *Scardona*:

Τίτου ποταμοῦ ἐκβολαί	μβ' γ''	μγ' ζ''
Σκαρδῶνα	μβ' γο''	μγ' Λ''

Ako izostavimo ostala mjesta što ih Ptolomej niže u popisu gradova kopnene Liburnije, pogotovo ona koja i nisu pripadala Liburniji kao npr. *Ἀυσανκαλιεῖ* (stari *Ausancalio*)⁷ i *Ἀρουπία* (stari *Arupium*),⁸ jer su se nalazila na području starih Japoda, ili pak one koji se ne mogu određenije ubicirati, kao *Στουλπί* (Plinije spominje njegove stanovnike s imenom *Stulpini*),⁹ ostaju kao pouzdana uporišta naprijed navedena mjesta, poznata iz drugih izvora, kojih ubikacija ne dolazi u pitanje.

¹ Plin. N. h. III 130 i 139; *CIL* III 6418. 14514; VI 2375b—32515 II 27; XI 104. Konst. Porph. 30 (ἡ Βερβέρρα). *Diadora* 2. (1962) str. 105 i d.

² Plin. III 130; Tab. Peut.; Geogr. Rav. IV 22, 19. Mommsenn *CIL* III str. 280; Fluss, *Realencyklopädie der klass. Altertumswissenschaft* XVI (1933) col. 2173 s. v.; W. Kubitschek, *De Romanarum tribuum origine ac propagatione*, Beč 1882. str. 101 s.

³ Tab. Peut.; Geogr. Rav. IV 16 (s oblikom *Adrise*).

⁴ Plin. III 142 i 139; Tab. Peut.; *CIL* III 2809; O. Reisch, *Jahreshefte d. österr. archäol. Inst.* XVI (1913) Bbl. 112 i d; A. Betz, *Untersuchungen zur Militärgeschichte der röm. Provinz Dalmatien*, str. 20.

⁵ Plin. III 130 i 139. Upor. H. Liebl-W. Wilberg, *Jahreshefte des österr. archäol. Inst.* XI (1908) Bbl. 21.

⁶ Ptol. II 16,2.

⁷ *Ausancalione* Tab. Peut. *CIL* III 2992. 2995. Upor. K. Patsh, *Die Lika in römischer Zeit*, Beč 1900, str. 35 i d. A. Mayer, »De Iapodibus populo illyrico Celtis commixto«. *Serta Hoffülleriana*, Zagreb 1940, str. 197.

⁸ Ili *Aurupium*, Itin. Ant. 274, 2; Arypion Tab. Peut.; *Parupion* Geogr. Rav. 22. Vital u Prozoru kod Otočca u Lici. Upor. K. Patsch, o. c. str. 30; 70 i d.

⁹ Plin. III 139; P. Skok, *Nastavni vjesnik* XXIII (1915) str. 347, dovodi u vezu današnji naziv Stupin između Grebašnice i Rogoznice s gradom *Stolpona* u Konst. Porfirogenita. Međutim to leži izvan liburnskog teritorija.

Ū nizanju gradova i ostalih geografskih podataka Ptolomej ide, slijedeći morsku obalu istočnog Jadrana, u dijagonali od zapada (sjeverozapada) prema istoku (jugoistoku). Ako bismo htjeli spomenute sigurno ubicirane gradove nanizati po njihovu stvarnom geografskom smještaju, dobili bismo ovakav poredak:

Iader colonia (Zadar)
Hadra (Medviđe)
Nedinum (Nadin)
Asseria (Podgrađe kod Benkovca)
Varvaria (Bribir)
Burnum (Ivoševci kod Kistanja)
Scardona (Skradin kod Šibenika)
Titi fluvii ostia (ušće rijeke Krke).

To bi bio stvarni smještaj po geografskim dužinama. Međutim, u Ptolomejevu djelu ti isti gradovi smješteni su kako slijedi:

<i>Varvaria</i>	41°	10'
<i>Iader colonia</i>	42°	
<i>Asseria</i>	42°	15'
<i>Titi fluvii ostia</i>	42°	20'
<i>Hadra</i>	42°	30'
<i>Scardona</i>	42°	40'
<i>Burnum</i>	42°	45'
<i>Nedinum</i>	44°	30'

Bez obzira na neopravdanost da se očekuju tačne mjere i podaci u jednom ovakvom djelu kao što je Ptolomejeva Geografija,¹⁰ gdje ima i nepouzdanih koordinata, i netačno predanih imena mjesta, kao i neodgovarajućih geografskih pojmova (npr. otok *Scardona* na Jadranskom moru, s gradovima *Arba* i *Colentum*),¹¹ sigurno je da se ovdje potkrala velika greška u određivanju smještaja i utvrđivanju međusobnih relacija pojedinih gradova antičke Liburnije. Očito je npr. da je *Varvaria*, zbog pogrešnih koordinata, upala u grupu gradova stare Japudije, današnje Like, od kojih se dva mogu posve sigurno identificirati: Ἀρουκκία (*Arupium*) i Ἀύσαντζαλιέ (*Ausancalio*). Tako se dogodilo da je ovaj grad, smješten na samoj istočnoj periferiji klasičkog liburnskog teritorija,

¹⁰ Ptolomejevo djelo se ponajviše oslanja na podatke iz itinerera i putopisa. Kao uporišta služi mu smještaj najvažnijih centara. Geografske širine računata od ekvatora, a dužine od 17°40' zapadno od Greenwicha. Upor. E. Polaschek, »Ptolemaios als Geograf«, *Realencyklopädie d. klass. Altertumswiss.* Suppl X (1965) col. 680 i d. s. v.

¹¹ II 16, 8: καὶ Σκαρδῶνα νῆσος, ἐν ἣ πόλις δύο

Ἄρβα	μ' γο"	μγ' γο"
Κόλλεντον	μδ' γο"	μγ' L"

dospio u Ptolomejevu djelu na područje današnje Like, dakle s onu stranu zapadnih granica kontinentalne Liburnije, koju je već Plinije definirao s rijekom Zrmanjom (*Telavium* ili *Tedanius fl.*).¹² Prema Ptolomeju, a na temelju kalkulacija što ih je za područje Dalmacije izvršio L. Jelić,¹³ Varvarija bi bila udaljena od Ausankaija jedva 20' odnosno oko 20 rimskih milja. Na isti način je pretjerano prema istoku lociran stari *Nedinum*.¹⁴ On bi se po Ptolomeju morao nalaziti daleko na istok od Varvarije, jer se njegove koordinate podudaraju s onima grada *Aequum*¹⁵ (Čitluk kod Sinja): kod jednoga i drugoga one iznose 44° 30'. Već je L. Jelić opazio da su u rukopisima Ptolomejeva djela nazivi nekih gradova zamijenjeni: gdje je *Nedinum* trebalo bi da bude *Salvia*, gdje je Varvaria valjalo bi da se nalazi *Nedinum*, gdje je *Asseria Varvaria*, a gdje *Salvia Asseria*.¹⁶ U svakom slučaju Varvariju treba pomaknuti znatno prema istoku, jer bi ona morala imati približno iste koordinate kao i *Burnum*, a ovako ispada razlika od 1° i 35'. Jelićeva korektura donekle ublažuje ovaj nerazmjer, jer bismo po njegovu prijedlogu dobili ove relacije:

<i>Nedinum</i>	41°	10'
<i>Asseria</i>	41°	20'
<i>Varvaria</i>	42°	15'
<i>Salvia</i>	44°	30'

Tu je sada razlika između Asserije i Varvarije 55', dakle oko 56 rimskih milja, dok se Varvarija stvarno nalazi oko 20 km istočno od Asserije. Prema tome valja zaključiti da je Varvarija ne samo obilježena pogrešnim koordinatama, nego da je uslijed toga dospjela u krug gradova antičke Japudije, u današnju Liku, od koje je zaista veoma daleko i koja nikada nije pripadala Liburniji.¹⁷ Polazeći od navedenih činjenica, dopušteno je pretpostaviti

¹² Plin. III 140: *flumen Telavium, quo finitur Iapudia*.

¹³ L. Jelić, »Das älteste kartographische Denkmal über die römische Provinz Dalmatiens«, *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzegovina* VII (1900), str. 184 i s. Ptolomej ide po dijagonali od Pule do Lješa i Jelić je izračunao, da ta razdaljina u djelu iznosi 9°50', odnosno 465 rimskih milja, dok ih stvarno ima oko 610. Srednja vrijednost od toga iznosi 537 r. milja, po čemu izlazi da približno 100 milja odgovara 1°37'.

¹⁴ Upor. bilj. 2.

¹⁵ Tab. Peut; Itin. Ant; CIL III 1323. 2023 i dr. W. Kubitschek, *Imperium Romanum tributim discriptum*, str. 232 i d. Kornemann, *Realencyklopädie d. klass. Altertumswiss.* IV (1900), col. 545 s. v; A. Betz, o. c. str. 13 id.

¹⁶ L. Jelić, o. c. str. 194.

¹⁷ Iako Japudija nije nikada sačinjavala dio Liburnije, u nekih klasičnih pisaca, posebno u kasnijih, susreću se podaci prema kojima je područje s onu stranu Velebita bilo smatrano Liburnijom. Tako i anonimni geograf iz Ravene (kraj VI st.) smatra upravo ovo ličko područje užom Liburnijom kad piše (IV 22): *Item supersunt in ipsa provincia Liburnia, id est: Olisa,*

da nije bila sama Varvarija ta koja je doživjela ovakvu rokadu. U taj skup gradova, po Ptolomeju zapadno od Hadre (42° 30'), a u prirodi istočno od nje, dospio je zacijelo, zajedno s Varvarijom, i grad *Curcum*, a između njih je ostao interpoliran japodski *Ausancalio*. L. Jelić, iako je veoma oštroumno opazio poremećaj u Ptolomejevoj lokaciji gradova središnje Liburnije, ostavio je grad *Curcum* na njegovu mjestu prihvativši tačnost koordinata, pa mu je pokušao naći lokaciju negdje u današnjoj Lici, pretpostavljajući ili da se radi o starom japodskom gradu *Ancus*, ili, po Tomaschekovu prijedlogu, o nekom naselju kod Udbine, konkretnije o lokalitetu Kurjak jugozapadno od Udbine.¹⁸ Naše je pak mišljenje da se s Kurkumom dogodilo isto što i s Varvarijom, da ga treba tražiti negdje u istočnim predjelima Liburnije, svakako ne tako daleko od nje, jer se i u samom djelu *Curcum* nalazi uz Varvariju, a geografska dužina pogrešno je navedena i za jedan i za drugi grad.

Ime mjesta *Curcum* nije usamljeno u toponomastici šireg ilirskog područja, a postanje mu seže vjerojatno još u predilirsko razdoblje. Gotovo potpunu izonimiju nalazimo mu u antičkom (svakako predrimskom) nazivu za grad Krk (*Curicum*) na otoku Krku (*Curieta ins.*).¹⁹ I naš oblik *Curcum* mogao je krenuti od jednog polaznog oblika **Curicum*, u kome je, uslijed inicijalnog intenziteta, došlo do sinkope srednjeg vokala.²⁰ Isti osnovni element (Grundelement) sadrži i pridjev izveden od naziva otoka Krka: *Curicticus*, s *-t-* elementom iz imena otoka (*Curieta*) i sufiksom *-ico*.²¹ U ovu kategoriju starih imena mjesta treba pribrojiti hidronimiju *Corcoras*²² što je Strabon donosi i od čega je nastalo ime za rijeku Krku u Sloveniji. Nesumnjivo isto tako s našim *Curcum* treba dovesti u vezu nazive *Κόρκυρα* (*Corcyra*), za otok Krk (*Corfù*) u Jonskom i za Korčulu (*Κόρκυρα ἢ Μέλαινα*, *Corcyra Nigra*) u Jadranskom moru.²³ Za ovu posljednju Konstantin Porfirogenit do-

Tarneum, *Abendone*, (*Avendone* Tab. Peut, Crkvina kod Brloga ili Kompolje u Lici), *Parupion* (*Aurupium*, cfr. bilj. 8), *Ethetia*, *Ancus* (*Ausancalio*, bilj. 7, po K. Patschu, o. c. str. 56 i d. vjer. kod Medaka u Lici).

¹⁸ L. Jelić, o. c. str. 193.

¹⁹ Plin. III 139; Strab. II 123, VII 315.

²⁰ O toj pojavi cfr. npr. M. Suić, »O imenu Zadra«, *Zadar Zbornik*, Zagreb 1964, str. 102. Rukopisi donose više grafija i varijanata akcenta: *Κουρκούμ*, *Κουρκοῦμ*, *Κούρουμ*, *Κούρκομ*. Nema sumnje da je naglasak bio na prvom slogu. Grafije i varijante upor. u K. Müller, *Claudii Ptolemaei Geographia*, Parisiis 1883, str. 313.

²¹ Flor. Epit. 2,13 (*Curictico litore*) i *Cassiod. var. 7,16* (*Curictanae insulae*) s *-t-* elementom. Upor. P. Skok, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine XXIX* (1917) str. 122 i u *Archivio glottologico italiano XXV* str. 133.

²² Strab. VII 5,2: *Ἐσπερικόν*; Geogr. Rav. IV 21 *Corca*.

²³ Izvore i oblike upor. A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, Beč 1957, str. 186 i s.

nosi i slavizirani oblik Krkar,²⁴ nastao od antičkog *Corcyra* na isti način kao što je od hidronimije *Corcoras* nastao slav. naziv Krka, inače identičan nazivu rijeke Krke u Dalmaciji.

Time prelazimo na konačan zadatak što smo ga postavili u ovom kratkom prilogu. Naime, prethodno iznesena konjektura u vezi s lokacijom stare Varvarije i Kurkuma mogla bi predstavljati jednu od teoretskih mogućnosti, inače bez većeg značenja, ako joj ne bismo pružili uvjerljivijih potvrda. Naše je mišljenje da se ime mjesta *Curcum*, usamljeno u toponomastici antičke Liburnije, sačuvalo u današnjem nazivu dalmatinske rijeke Krke. Kako je poznato, Krka je u antici imala epihorski naziv *Titius fl.*, s kojim se susreće u tekstovima pisaca i u natpisima.²⁵ Taj se naziv nije sačuvalo i ne može se utvrditi da se od njega razvila bilo koja toponimija vezana uz užu regiju ove rijeke. Već poodavno je utvrđeno da su se u kasnijim jezičnim suprestratima sačuvala imena velikih rijeka (Dunav, Sava, Drava, Kupa i mnogo drugih); dok su manje rijeke i rječice dobile nova imena ili su bile nazvane općim apelativima (Rika, Reka, Rečina, Ričina, Rječina i sl.).²⁶ Na tlu današnje Dalmacije izvorna imena izgubile su i rijeke *Tedanius* ili *Telavium* (današnja Zrmanja), *Titius* (današnja Krka), *Hippius*²⁷ (Cetina), *Iader*²⁸ (Rika što protiče kroz Solin; ime Jadro je učena reminiscencija), Žrnovica kod Stobreča (ime antičko joj nije predano, ali je vjerojatno bilo srodno imenu mjesta *Epetium*),²⁹ a i ime *Νάρων*, lat. *Naro*, za staru Naronu sačuvano je samo u nazivu jednog rukava Neretve (Norilj od Norin,³⁰ postalo od *Narona* kao Solin od *Salona*), dok je hidronim Neretva kasnije posredno izveden. Prema tome posve je razumljivo da hrvatski naziv za rijeku Krku nije nastao od antičkog naziva *Titius*. Vjerojatno je izmakom antike i nakon doseljenja Hrvata bilo zatrto staro ime rijeke, pogotovo se nije sačuvalo u čitavom njezinom toku, pa se neko vrijeme nazivala općim apelativom (rijeka), kao npr. i Cetina (upor. naziv Vrlika, nastao od Vrhrika³¹ — vrh rijeke). Upor. s time dio

²⁴ Konst. Porfirogenit, de adm. imp. 36: ΚΙ<ρ>κερ (Krkar), upor. P. Skok, *Starohrvatska prosvjeta* N. S. I (1927) str. 68.

²⁵ Plin. III 129 i 139; Flor. epit. I 21; *CIL* III 2908. 6418. H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier* I, Wiesbaden 1955, str. 83 i 93; A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier* I, Beč 1957, str. 340.

²⁶ M. Suić, o. c. str. 97.

²⁷ ... *pontem Hippi fluminis*... *CIL* III 3202.

²⁸ *Iader* Lucan. Phars. IV 404. Upor. i *Iadrus* u Farlati, *Illyricum sacrum* I str. 415.

²⁹ Ptol. II 16, 3; Polyb. 32, 18; Tab. Peut. *Epetio*; Geogr. Rav. IV 16 *Epitio*.

³⁰ P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima* I, Zagreb 1950, str. 157 gdje je i liter.

³¹ Upor. S. Gunjača, *Topografska pitanja na teritoriju Cetinske županije, s ekskursima o ubikaciji Setovije i Tiluriuma*, Split 1937, str. 13.

rijeke počeo se nazivati po lokalitetu na rijeci ili uz nju, a to bi u našem primjeru bio Ptolomejev *Curcum*. Nema nikakvih poteškoća da se od tog toponima izvede ime rijeke Krke, kao ni ime grada Krka od antičkoga *Curicum*. Ženski rod u hrvatskom jeziku pojavio se zbog kongruencije s općom imenicom »rijeka«³² na isti način, kako su toponimije ženskog roda prešle u hrvatskom u muški kongruencijom s imenicom »grad« (npr. *Siscia* — Sisak).³³ Napokon je rijeka u čitavu toku dobila novo ime. Treba navesti da obično gradovi dobivaju imena po rijekama (rijeka *Νάρων* grad *Narona* i sl.), ali ima slučajeva, gdje rijeka stječe naziv po imenu mjesta, pogotovo kad se radi o manjim rijekama, kao npr. rijeka *Salon*³⁴ (inače poznata u ranijoj antici s imenom *Iader*) po imenu grada *Salona*.

Trebalo bi napokon utvrditi gdje se nalazio grad (Ptolomejev *πóλις*) *Κουρκούμ* po kome je rijeka dobila ime. Na to pitanje nije moguće određenije odgovoriti. Neće biti daleko od istine ako pretpostavimo da se nalazio nešto sjevernije od Burnuma. Ako nismo mogli, iz opravdanih razloga, prihvatiti Ptolomejeve koordinate koje pokazuju udaljenosti u dijagonali od sjeverozapada prema jugoistoku, možda bi se mogle uvažiti one što ih donosi za geografsku širinu grada *Curcum*. Za *Burnum* on donosi 44° 20', a za *Curcum* 44° 30', dakle oko 10' razlike, po čemu bi se moglo zaključiti da se Kurcum nalazio oko 16 km sjevernije od Burnuma (Ivoševaca). Time dolazimo u uže područje izvorišta rijeke Krke, negdje u blizini današnjeg Knina.³⁵ Na jednoj od starih liburnskih gradina tog užeg područja nalazio se stari *Curcum*, koji je možda u kasnoj antici ili na njezinu izmaku imao veći značaj negoli u ranijem Carstvu. Treba očekivati da će rezultati arheoloških istraživanja pružiti više potvrda u prilog ovakvom zaključivanju.³⁶

³² Upor. H. Barić, »Ilirske jezične studije«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 272 (1948), str. 200.

³³ P. Skok, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* XXIX (1917) str. 124.

³⁴ Geogr. Rav. IV 16. Upor. A. Mayer, o. c. str. 291; H. Krahe, o. c. str. 88 i 93.

³⁵ Upor. sl. pretpostavku K. Müller, o. c. str. 313 bilj. 4.

³⁶ Mislimo ovdje u prvom redu na istraživanja nekropole Knin-Greblje podno kninske tvrđave koja su u toku, ne tvrdeći time, naravno, da se naš *Curcum* nalazio na mjestu Knina, odnosno kninske tvrđave. Dosadašnji rezultati, veoma malim dijelom objavljeni, pokazuju da se radi o grobovima iz VI st. s priložima, koji se mogu s jedne strane pripisati domaćoj rustikalnoj proizvodnji više ili manje romaniziranog stanovništva, a s druge predstavljaju dijelom import bogatih i brojnih istočnogotskih primjeraka nakita i pribora. Upor. Z. Vinski, »Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3. S. sv. III (1968), str. 137s. i 150.

Riassunto

Fra le città menzionate da Tolomeo, la dove egli cataloga le città della Liburnia continentale, si trova citata una con il nome *Curcum*, un ἀπαξ nella toponomastica delle regioni illiriche. Le coordinate prestate dal Geografo dovrebbero suggerire la localizzazione della città nelle regioni giapidiche (nella Lika odierna), lontano dalla Liburnia classica. Lo stesso vale per l'antica *Varvaria*, sicuramente situata alla periferia orientale della Liburnia, la quale nel catalogo ha posto accanto alla giapidica *Ausancalio*. Si tratta senza dubbio di false computazioni delle distanze lungo la diagonale NO-SE delle regioni costiere dell'Adriatico orientale. Così si può spiegare lo spostamento verso nord-ovest non solo di *Varvaria*, ma anche di *Curcum*, e la interpolazione fra di loro di *Ausancalio* nel testo della Geografia. Secondo la distanza calcolata in senso opposto, *Curcum* doveva trovarsi a ca. 16 km più a nord di *Burnum* (Ivoševci presso Kistanje), cioè nelle vicinanze della odierna Knin, presso le sorgenti del fiume Krka. Questo fiume, nella tarda antichità, ha perduto il suo nome *Titius*, conservato dall'epoca preromana, come lo hanno perduto pure altri fiumi (*Tedanius-Zrmanja*, *Hippius-Cetina* ecc.). Un certo tempo, nell'epoca altomedievale, questi fiumi avevano probabilmente solo un appellativo comune: »rika«, »rijeka«, »ričina« e simile (cioè »fiume«), come dimostra il toponimo paleocroato Vrlika (da un Vrh-rika — »capo del fiume«, sc. Cetina) e come si chiamano ancor oggi certi fiumicelli sulla costa croata (»Rječina« a Rijeka-Fiume, »Ričina« a Nin, »Rika« a Solin, ecc.). Probabilmente la città *Curcum* ha dato il nome al fiume Krka (cfr. *Salona* città e il nome del fiume *Salon*, l'idronimo *Naron* e il nome della città *Narona*), così come il nome della città *Curicum* (Veglia) si è conservato nel croato Krk (per la città e per l'isola), oppure come da *Corcoras* citato da Strabone è derivato il nome del fiume Krka in Slovenia. In un primo tempo il nuovo nome era certamente riservato solamente alla parte superiore del fiume, e poi sarebbe passato a designarne tutto il corso. Ciò permette la supposizione che *Curcum* fosse di una certa importanza nell'epoca bassa, il che potrebbe trovare una conferma nei risultati degli scavi in corso sotto la cittadella di Knin, con tombe molto ricche databili al VI secolo.